

‘We zijn er voor buiten de openingstijden’

VERKENNING

TEKST Radboud Engbersen en Monique Kremer
FOTO BELGA/HH

In de stad zijn veel oude kerken omgetoverd in hippe appartementencomplexen. Maar door een terugtrekkende overheid en de komst van migranten is er ook de meer verborgen terugkeer van religie. Hebben kerken en moskeeën in de stad ook een maatschappelijke rol? We onderzochten het – in dit derde deel over stedelijke ontdekkingsreizen – onder andere aan de ‘reli-boulevard’ in *new town* Almere.

Kerkelijke
voedselbank
in Almere

DE RELIGIEUZE STAD: GELOVEN IN ALMERE

de maatschappelijke rol van kerken is. Met de komst van de Algemene bijstandswet in 1965 werd de materiële hulpverlening vanuit de katholieke caritas en de protestantse diaconie geminimaliseerd. Nu is de verzorgingsstaat weer versoerd, waarbij veel wordt overgelaten aan de samenleving. Dus ook aan religieuze organisaties? De vraag is voor wie ze zijn, en wat ze precies doen. En wat betekent dat voor het bestaande sociaal werk en de gemeente?

De Wegwijzer

We vragen het bij onze eerste post, De Wegwijzer. Van buiten is het een strak gebouw, van binnen een soort multifunctioneel buurthuis met vergader-ruimten, een restaurant, een boekhandeltje en een tafel vol folders voor vrijwilligerswerk en advies. In de grote zaal staat een drumstel op het podium. Alleen het kruis en de bijbelteksten aan de muur verraden dat het gebouw dienst doet als een kerk. Bert Noteboom is voorganger en wijkpastor (geen 'pastoor'). Hij vertelt dat de kerk vijftiengintig jaar geleden is ontstaan vanuit een bijbelklas. Nu komen er op zondag honderden Almeerders samen met vijftig verschillende nationaliteiten en zestien verschillende evangelische denominaties. De diensten, vaak met moderne multimedia en muziek, zijn in het Nederlands maar worden synchroon vertaald in vier talen, waaronder Farsi. Er zijn allerlei taalgroepen maar, benadrukt hij, het is één gemeenschap.

Noteboom verklaart de aantrekkingskracht van De Wegwijzer op migranten uit de erkenning die ze er krijgen. 'Ze worden gezien. We luisteren naar hun verhaal. Dertig jaar geleden was de genocide in Rwanda. Daar was in Nederland geen aandacht voor, wij hadden een herdenking.'

De Wegwijzer zet zwaar in op zijn maatschappelijke taak. Met een wijkwinkel en meerdere hulp- en adviespunten in de stad behandelen ze drieduizend hulpvragen per jaar. Er zijn voedselbanken en maaltijdprojecten. Al dat werk wordt gedaan door zo'n driehonderd vrijwilligers maar er zijn ook vijf à zes fte sociaal werkers in dienst van de kerk, waaronder een coördinator 'drop-outs' en een opbouwwerker. Noteboom signaleert dat er in de samenleving steeds meer hulp nodig is: 'Wij pakken soms dingen op die blijven liggen door de terugtrekkende overheid, maar we zijn soms ook de luis in de pels, dan willen we dat het anders wordt. De bestaande

Wie in een grote stad op zoek gaat naar kerken en religieuze organisaties, kan niet alleen afgaan op kerktorens en minaretten. Afrikaanse gebedshuizen en *healing centers* van pinkstergemeente-kerken bevinden zich in leegstaande winkelpanden, garages en loodsen. Tot Allah wordt gebeden op de vloer van oude schoolgebouwen of in de hal van een industrieterrein. Maar niet op de Evenaar, een brede boulevard in Almere-Buiten, een paar passen van het treinstation. Tussen een grote Albert Heijn, het mega Chinese restaurant Tang-Dynastie en allerlei flats staan een moskee, een hindoestaanse tempel, een evangelische kerk, een boeddhistische tempel en een Koninkrijkszaal van de Jehova's getuigen. In de meest bedachte nieuwbouwwijk van Nederland bestaat er een zichtbare levendige kerkelijkheid.* We zijn op zoek naar het antwoord op de vraag wat

Stedelijk adjectievenalfabet

Aangeharkte stad
Aantrekkelijke stad
Age-friendly city
Airbnb-stad
Arrival city
Attente stad
Barmhartige stad
Beklemd stad
Creatieve stad
Duurzame stad
Exclusieve stad
Fearless city
Global city
Geheime stad
Geleefde stad
Geplande stad
Gezonde stad
Grenzeloze stad
Groene stad
Happy city
Inclusieve stad
Interculturele stad
Just city
Kindvriendelijke stad
Krachtige stad
Krimpde stad
Lerende stad
Levende stad
Lieve stad
Lonely city
Megacity
Nachtstad
Natte stad
Ongedeelde stad
Ongekende stad
Onzekere stad
Onzichtbare stad
Patchwork city
Quasi-stad
Religieuze stad
Resilient city
Rode stad
Roze stad
Slimme stad
Slow burn city
Sociale stad
Sportieve stad
Superdiverse stad
Tussenstad (Zwischenstadt)
Utopische stad
Verboden stad
Warme stad
Werkdage stad
Wilde stad
World city
Zachte stad
Zorgzame stad

VERKENNING

instellingen schieten tekort. Wij geven tijd, liefde en aandacht, wij lopen die extra meters die nodig zijn. Ook op vrijdagmiddag om half vier maken mensen zich zorgen over de brief van de overheid die ze niet kunnen lezen. Wij zijn er 24/7.'

Noteboom is kritisch op de versoberde verzorgingsstaat. Zijn grootste grief: de gemeente en publiek georganiseerde organisaties ontlopen het probleem 'eigenaarschap'. Er is een cultuur van afschuiven onder de vlag van integraal werken. 'Wij zijn er voor buiten de openingstijden van de gemeente en welzijnsorganisaties, maar we moeten natuurlijk niet verder groeien, er is wel een grens. Dat we straks geen kerk meer zijn maar een welzijnsorganisatie.'

Jehova's

De kracht van kerken, zo bleek ook uit een eerdere verkenning in Rotterdam (Engbersen & Lupi 2015), is niet alleen dat ze geen sluitingstijden hebben, maar dat kwetsbare burgers binnen kerken meer liefdevolle aandacht lijken te krijgen dan in de spreekkamers van de Nederlandse verzorgingsstaat. De directeur van SKIN Rotterdam, Madelon Grant, zegt in die verkenning: 'Kerken kijken naar alle aspecten van een persoon. Hoe zit je in je vel? Heb je een fijne relatie? Heb je 's avonds te eten? Zit je leven economisch stabiel in elkaar? Ze kijken naar iemand als mens.' Religieuze voorgangers van kerken zijn dan ook gewend dat mensen voor alle mogelijke vormen van steun bij hen aankloppen. De koelkast is kapot, er is sprake van verslaving of een uithuisplaatsing. Bert Noteboom vertelt dat hij de begrafenis heeft geregeld van iemand die hij nooit eerder ontmoet had, 'maar er was gewoon niemand anders'. Migranten die niemand hebben of ongedocumenteerd zijn, kunnen vaak niet anders dan bij kerken of andere religieuze organisaties aankloppen. Ook mensen die de hulpverlening niet (meer) helpt, kunnen nog altijd terecht bij de kerk. Zo komen de zware gevallen en de meest complexe zaken op het bordje van de kerk. De religieuze voorganger van de Petra-kerk, Dudley Monart, vertelt in de eerdergenoemde Rotterdamse verkenning in dezelfde lijn: 'De wethouder wordt niet uit zijn bed gebeld door iemand met huwelijksproblemen, ik wel. Als iemand is bevallen en die persoon heeft geen auto om naar het ziekenhuis te gaan, dan ben ik de taxichauffeur.'

Dat vertelt ook Jethro de Langen, ouderling van de gestaag groeiende geloofsgemeenschap van Jehova's getuigen die in Almere zo'n duizend volgers heeft. 'Als we langs de deuren gaan, treffen we steeds vaker mensen met allerlei hulpvragen.' We bekijken hun Koninkrijkszaal, een simpel modern gebouw waar meerdere 'vergaderingen' per week in verschillende talen plaatsvinden, onder andere in het Pools en het Papiament. 'Ook binnen onze eigen geloofsgemeenschap is er meer hulp nodig, omdat mensen ouder worden en de complexiteit van het systeem toeneemt. Je kan mensen wel doorsturen naar de instanties, maar soms is iemand dan twee uur met een zorgtaxi onderweg en is het liefdevoller om zelf iemand naar het ziekenhuis te brengen.' Toch ambiëren de Jehova's getuigen geen maatschappelijke rol. De Langen: 'Religie en het bieden van maatschappelijke hulp moeten niet door elkaar heen lopen. Als je problemen tegenkomt, bijvoorbeeld bij een gezin, kun je wat doen. Maar onze voornaamste bezigheid blijft het prediken van het evangelie. Ook bij Jezus kwam de zorgzaamheid ernaast, het was niet zijn corebusiness.'

Moskee

Hoe zit dat met de moskee? Door de ramadan konden we die op

de Evenaar niet bezoeken. Maar eerder sprak een van ons voor het rapport *Geloven op maandag* met allerlei betrokkenen in Amsterdam-West (Engbersen & Daamen 2018). Daaruit kwam naar voren dat moskeeën sterk van elkaar verschillen in het invullen van hun maatschappelijke rol. In Amsterdam-West vertelde vrijwilliger Aboubaker el Boudounti dat een jongere generatie hoger opgeleide moskeebestuurders moskeeën transparanter wil maken voor de buitenwereld en de relatie met de buurt waar ze staan wil versterken. Hij wees op het taalonderwijs dat moskeeën in het weekend verzorgen, de zorg voor ouderen in verzorgingshuizen vanuit de moskee en de vele bijeenkomsten over uiteenlopende maatschappelijke thema's. In de achterliggende periode, betoogde hij, is veel tijd gestopt in gebouwen en de bouw van nieuwe moskeeën, 'nu is de tijd rijp om meer tijd te investeren in de maatschappelijke rol van de moskee'.

Bestuurders en beleidsmakers zijn huiverig om maatschappelijke activiteiten van religieuze organisaties te subsidiëren door het adagium 'scheiding tussen kerk en staat'. Ze willen geen activiteiten ondersteunen die elke professionaliteit ontberen en waar de hulp uitdraait op het bekeren van mensen in kwetsbare situaties. Maar er is volgens hoogleraar James Kennedy ook sprake van onwetendheid en onwennigheid bij ambtenaren bij het waarderen van maatschappelijke activiteiten door kerken.** Veel gemeente-ambtenaren behoren tot een generatie die zich in de jeugd heeft losgemaakt van de kerk. Bij woorden als 'kerk' en 'religie' reageren ze eerder allergisch dan nieuwsgierig, al is dat aan het veranderen. Bij de gemeente, hebben we gemerkt, werken steeds meer migranten die connecties hebben met religieuze organisaties.

We spreken daarom met de Almeerse wethouder Jerzy Soutekouw (PvdA), verantwoordelijk voor de Wmo en diversiteit. Hoewel vrij onbekend met het werk van religieuze organisaties, wil hij graag weten wat kerken doen op maatschappelijk terrein. Hij wil ook graag meer contact met de moskeeën. 'Die staat nu helemaal in het teken van terrorisme, veiligheid en radicalisering. Dat is belangrijk, maar liever zou ik ook met ze spreken over de rol die zij voor zichzelf zien in de maatschappij.' Soetekouw ziet religieuze organisaties als een belangrijke vindplaats van mensen die hulp nodig hebben en die buiten het zicht vallen van de gemeente. 'Als er Marokkaanse vrouwen zijn die de Nederlandse taal niet

Ieder jaar vallen in Nederland zo'n 10.000 mensen van hun geloof (De Hart & Van Houwelingen 2018). Het sluiten van kerkgebouwen en het fuseren van parochies is aan de orde van de dag. Vooral de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) en de Rooms-Katholieke volkskerk zijn een krimpkerk geworden van vooral vergrijsde vrijwilligers. Maar de laatste wordt wel een beetje nieuw leven ingeblazen door bijvoorbeeld Poolse en Filipijnse migranten. Migranten nemen ook

nieuwe kerken mee, denk aan de vele pinksterkerken die bezocht worden door christelijke migranten uit Afrika, Azië en Latijns-Amerika (onder andere Suriname, Antillen). Er zijn ongeveer 1 miljoen christenmigranten. Daarnaast is de islam met zijn verschillende stromingen onderdeel van de Nederlandse religieuze infrastructuur geworden. Ons land kent ook ongeveer 1 miljoen moslims en ten minste vijfhonderd moskeeën (Huijink 2018).

‘Alles is vrijwilligerswerk. Complexe problemen kunnen we niet aan’

mchtig zijn, dan hoop ik dat de moskee ze naar ons stuurt.’ Hij is terughoudend met financiering van taken die volgens hem van de gemeente zijn. ‘Ik ga geen Nederlandse les binnen de moskee subsidiëren. De stad is zo gebouwd dat het mensen uitnodigt elkaar te ontmoeten, zie de busbanen, de open ruimtes en de scholen’, legt hij uit. ‘Maar nu plaatsen mensen schuttingen en zit iedereen in zijn eigen tuin te barbecueën.’ Hij wil wel zicht krijgen op de maatschappelijke rol van kerken en samenwerken, maar wil niet de segregatie financieren.

Pagode

Terug van het stadhuis naar de reli-boulevard. Dat Almere openstaat voor religie merkten ook de bestuurders van de Vietnamese Van Hanh Pagode, een traditioneel ogende zachtgele boeddhistische tempel met beeldentuin. Tien jaar geleden zochten ze naar een centrale plek in het land, de gemeente Almere werkte meteen mee. Quang Tinh vertelt: ‘We zeiden: “We zullen een bescheiden gebouw neerzetten, dat past binnen de omgeving”, maar de gemeente zei: “Nee, pak juist maar lekker uit, we krijgen kritiek op onze eenvormigheid”’. Nu bezit de jonge stad Almere een klassieke pagode waarvoor bewust Nederlandse bakstenen zijn gebruikt (‘Want we zijn ook Nederlands’). Er is een grote gemeenschapszaal, boven in de gebedsruimte staan grote goudkleurige Boeddhabeelden, er is een altaar waar overledenen een plekje hebben. Quang Tinh wijst bij de entree van de tempel naar twee Vietnamese woorden. Het woord links staat voor mededogen of naastenliefde, het woord rechts voor vergeten en vergeven. Ook in het boeddhisme is een maatschappelijke bijdrage van belang, vertelt hij.

Er zijn steeds meer zorgen over de ouderen binnen de Vietnamese gemeenschap, zegt Tuan Tran. De generatie bootvluchtelingen heeft altijd heel hard gewerkt, vaak als loempiaverkoper, maar die is nu oud en vaak eenzaam. De tempel is niet in staat om alle zorgtaken op zich te nemen. Quang Tinh: ‘We hebben 0,0 fte in dienst. Alles is vrijwilligerswerk. Complexe problemen kunnen we niet aan, we hebben geen professionaliteit in huis.’ Wel dromen ze ervan om vlak bij de pagode Vietnamese ouderen te huisvesten zodat ze voor hun dagbesteding naar de tempel kunnen komen. Maar de ouderen hebben daar helemaal het geld niet voor. Ze hebben wel gepraat met projectontwikkelaars op de Evenaar, maar dat liep op stuk op de centenkwestie.

Gaten vullen

Je vraagt je af waarom gemeenten, welzijnsorganisaties, Wmo-circuits en religieuze organisaties niet vaker de handen ineen slaan. Vaak hebben organisaties geen weet van elkaars werk, en als ze dat wel hebben, is die snel verouderd door de dynamiek binnen de religieuze infrastructuur. Mieke Schrooten, redacteur van het onlangs verschenen boek *Sociaal schaduwwerk* (Schrooten e.a. 2019), benadrukt dat religieuze organisaties vaak de gaten opvullen die formele spelers laten vallen. Voor mensen die door

Almere is een bedachte stad, een *new town* of buitenstad. Woonden er in 1976 nog maar enkele families, nu is het uitgegroeid tot een stad van 200.000 inwoners. Tot het begin van de jaren negentig kwam de helft van de nieuwkomers uit Amsterdam. In 2011 was hun aandeel

geslonken tot 21 procent. De grootste groep verhuizers naar Almere bestaat nu uit migranten. Ruim 40 procent van de Almeerders heeft een migratie-achtergrond, waarvan 30 procent niet-westers en 10 procent westers – de expats.

hun verblijfsstatus zijn uitgesloten van formele hulpverlening zijn deze zelforganisaties dikwijls de enige optie om nog hulp te krijgen. Natuurlijk kent de terugkeer van religie in de stad ook gevaren; mensen kunnen misbruikt worden, omdat ze soms met hun krappe beurs veel geld betalen aan de kerken of omdat ze ‘gevangen’ kunnen raken in een gemeenschap waardoor ze juist minder deelnemen in de brede samenleving.

Meer kennis over elkaar en samenwerking tussen de religieuze en sociale infrastructuur is belangrijk. In Almere zien we, zoals eerder in Amsterdam en Rotterdam, grote verschillen tussen kerken en religieuze organisaties. Sommigen concentreren zich op geloofsverkondiging, anderen zoeken naar versterking van hun maatschappelijke rol. Andere vangen mensen op waar formele instanties geen raad mee weten. De Algemene bijstandswet van 1965 werd in de Memorie van Toelichting ervan omschreven als de laatste schans of reservelinie tegen dreigende bestaansnood. Dat is een fictie gebleken. Het laatste vangnet wordt in onze verzorgingsstaat door de kerken en moskeeën gespannen, soms voor hun geloofsgenoten, soms breder. En wellicht nog belangrijker: religieuze organisaties leggen in de stad de vinger op de zere plek van de hulpverlening, die vaak als verkokerd, bureaucratisch en liefdeloos wordt ervaren. Daar doemt ook het beeld op van een verzorgingsstaat die alleen open is tijdens werktijden.

Noten

* Met bijzondere dank aan gebiedsmanager Almere-Buiten Mylan Derkink en voorlichter Paul Andriesen, beiden gemeente Almere, voor het organiseren van het bezoek.

** Zie zijn bijdrage ‘Kerk-staat verhoudingen in verandering’ aan het symposium *Geloven in Amsterdam*, Amsterdam 29 november 2017.

Bronnen

- Engbersen, Radboud & Tineke Lupi, *Het belang van slow social work. Op zoek naar nieuwe welzijnsfuncties in Rotterdam*. Den Haag: Platform31, 2015
- Engbersen, Radboud & Suzan Daamen, *Geloven op maandag. Over de maatschappelijke rol van religieuze organisaties in Amsterdam*. Fotografie Tiva Pam. Den Haag: Platform31, 2018
- Hart, Joep de & Pepijn van Houwelingen, *Christenen in Nederland*. Den Haag: SCP, 2018
- Huijink, Willem, *De religieuze beleving van moslims in Nederland*. Den Haag: SCP, 2018
- Schrooten, Mieke, Rebecca Thys & Pascal Debruyne, *Sociaal schaduwwerk. Over informele spelers in het welzijnslandschap*. Brussel: Politeia, 2019

Radboud Engbersen is werkzaam als expert sociaal domein bij Movisie. **Monique Kremer** is hoogleraar Actief Burgerschap en werkt bij de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR).